

Ana Geršak

Tomo Podstenšek: *Dvigalo*.

Maribor: Študentska založba Litera (zbirka Piramida), 2011.

“In če dovolite, vam bom priobčil celotno situacijo. Kot rečeno, ni v stavbi nikogar razen nas, in kot smo že ugotovili, ga tudi ne bo pred ponedeljkom. Takrat varnostniki ob šestih zjutraj izklopijo alarm in vklopijo notranji nadzorni sistem ... Vidite tisto veliko ogledalo? Za njim se pri vrhu skriva kamera, tako da nas bodo opazili takoj, še preden se center uradno odpre ...” Preživeti več kot dva dneva – petek zvečer je, čas, ko si varnostniki in celo alarmne naprave privoščijo vikendaški odklop – v zatohlem prostoru z omejeno količino vode (ena pollitrska plastenka) in hrane (rogljiček, zavoj rjavega sladkorja in nekaj čokoladic), v družbi popolnih neznancev, zveni kot misija *Survivor*.

Podstenšek se je pač odločil, da bo petim protagonistom svojega romanesknega prvenca *Dvigalo* življenje čim bolj otežil. Za začetek jih bo ustvaril po preverjeni formuli: vsak od njih bo potencirano stereotipiziran, kar pomeni, da bo blondinka zares najlepša in kot prava misica najbolj diplomatska, direktor res pravi direktor, z mlado tajnico/ljubico, voditeljskim kompleksom in občasnim nihanjem samozavesti, ravno toliko, da bo njegov značaj verodostojnejši. V zgodbi ne smejo manjkati klasični mačo v usnjeni jakni, egocentrik, sociopat in konfliktnež, brez katerega bi imela zgodba srečen konec (tega pa si pri takšnem zapletu nihče ne želi, a ne), preprosta (v več pomenih) in pobožna mati samohranilka z dvema službama (čez dan natakarica, zvečer čistilka) ter zafrustrirani, stotridesetkilski računalniški genij s pokroviteljsko mamo in žepi, polnimi čokoladic. Zadošča, da avtor takšne kalibre za nekaj časa zapre v pokvarjeno dvigalo, “v obliki obloženega kovinskega zaboja”, in že je tu preverjen recept za psihološko dramo.

Zaplet *Dvigala* je dobro poznan vsem ljubiteljem Hirschbieglovega filma *Eksperiment* in bralcem Sartrovih *Zaprtilih vrat*, le da je kraj dogajanja mnogo bolj priročen kot zapor ali onstranstvo. Za peklensko vzdušje kot

običajno poskrbijo "drugi", tokrat s poudarkom na fizični bližini, ki jo zagotavlja šest kvadratnih metrov. Podstenškova peterica je za potrebe romana dobro izbrana. Protagonisti so značajske raznoliki, drug drugega dopolnjujejo in poskrbijo za pestrost odnosov, ki so vsaj tako perverzno disfunkcionalni kot tisti iz *Velikega brata*. Hkrati gre za osamljene posameznike, ki jih ne bo nihče pogrešal. Tu so drama, trpljenje, "pristine solze", trenutki toplega človeškega zbliževanja in hladnega odtujevanja, drobne zaupnosti, izbruhi nenadzorovanega nasilja in ves senzacionalizem reklamnih sloganov resničnostnih šovov. *Dvigalo* gradi na suspenzu, tega pa ustvarjajo protagonisti. Samovšečni mačomen Dan, "prenapetež s slabimi živci", alkoholik in novinar, s svojimi izrednimi demagoškimi sposobnostmi zmeraj vse obrne v svoj prid, zato je toliko bolj nejevoljen, ko mu sotrpinov ne uspe prepričati, da bi ga izbrali za vodjo. Premaga ga Viktor, sedemdesetletni direktor firme, *kontroľfrik*, "gospod stare šole", nepopustljiv človek, zvest svojim načelom. S to držo mu uspe prepričati lepotičko Tino, ki se ukvarja z marketingom in tržnimi raziskavami, računalničarja Sama ter mati samohranilko Ireno. V sestavljanju zgodbe je avtor upošteval omejitve zaprtega prostora, ki sčasoma prerastejo v problem. Za dotok kisika je k sreči poskrbljeno (sicer bi bilo romana prehitro konec), toda pet teles na minimalni kvadraturi kljub temu segreje prostor. V takšni situaciji je poleg dehidracije največja težava izločanje. Kam na vece, če ni odtoka, ki bi skupaj s pridelanim odplaknil tudi vonj? Nič bolje ni s svetlobo – viri so omejeni in ujetnikom ne preostane drugega kot blede svetlenje mobilnikov.

Ekstremne razmere iz človeka izbezajo njegovo pravo naravo. Podstenšek veliko prostora nameni študiji protagonistov in njihovi reakciji na situacijo. Prvih štirideset strani knjige predstavlja like v njihovem naravnem okolju. Tinina zgodba, prva na sporedu, je dolgovezna in okorna, nič manj ostale štiri, saj temeljijo na istem principu: pokazati, da so bili bodoči ujetniki dvigala pred nesrečo povsem običajni ljudje, hkrati pa skrivnostno povezani, da so se srečevali, čeprav se niso prepoznali, skratka, da se jim je obetala kozmična kolizija v podobi pokvarjenega dvigala, ki bo njihove značaje podvrgla težki preizkušnji. Spremembe v posamezniku najbolje razkriva jezik. Motor *Dvigala* so dialogi. Čeprav neredko zapadejo v afektirano literarnost, posebno kadar govori Dan, dobro predstavijo karakter govorca. Ostalo so srednje uspešne didaskalije.

Roman je šibek na tistih mestih, kjer pripovedovalec vdira v miselni tok likov in si jih s komentiranjem prisvaja, oziroma tam, kjer pripovedovalec podleže skušnjavi Proze in napiše razvlečene refleksivne pasaže, ki naj bi služile kot ironičen protipol napetemu vzdušju ujetnikov. Stavki kot:

“Sedaj niso bili več popolni tujci. [...] In čeprav so drug drugemu le malce odškrtnili vrata v svojo zasebnost, so naenkrat začeli v svojih sotrpinih prepoznavati ljudi. Ljudi z željami, hrepenenji, težavami in strahovi, ljudi, ki se morda ne razlikujejo tako zelo od njih samih, kot je bilo to videti na prvi pogled”, le podvajajo že izrečeno. Podstenšek je tako v izgradnji zgodbe kot pri izrisovanju njihovih značajev in njihovega prilagajanja potrebam novega okolja dosleden; protagonisti kljub stereotipnosti značajev in položajev, ki jih privzemajo, v svojih vlogah zdržijo do konca ... No, skoraj. Slovenske ljudske pesmi niso ravno prepričljiv dokaz za Irenino nenadno norost, tako kakor je težko pogoltniti, da je moral Samo za dvig samozavesti poteptati svoja pacifistična načela. Že res, da tiha voda globoko dere, težko pa je tako radikalen preobrat sprejeti pri strastnem ljubitelju palačink. Ali pač? Najtežje pa je verjeti, da bi se četverica po umoru brezskrbno pogovarjala o načrtovanju družine.

V *Dvigalu* vlada vsesplošni determinizem, saj je vsaka malenkost dobro premišljena. Avtorjevi junaki raziščejo vse možnosti pobega: skozi strop, skozi nasilno odprta vrata, klic v sili, alarm. Toda dvigalo je praktično blindirano, za nasilno odprtimi vrati se pojavi zid, alarm je izklopljen in v dvigalu ni signala. Pomoč prav tako ne more priti od zunaj, saj ujetih nihče ne pogreša. Tina in Dan sta samska, Viktor srečno ločen samotar, Irenina otroka sta se ravno tisti dan za cel teden odpravila k očetu. Edino možnost pobega bi lahko predstavljal Samo, ki živi pri pokroviteljski mami. Pri tem dejansko nekaj zaškripa, saj bi Samova mama, tako, kot je predstavljena, gotovo zagnala vik in krik, če bi njen sin zamudil na večerjo ... In glede na njeno odločnost ne bi bilo nič čudnega, če bi policajem vztrajno dihala za ovratnik, dokler ne bi našli njenega Samčija. Ampak Podstenšek ima tudi v tem primeru na zalogi pripraven odgovor: “Tudi če je njegova mati res takoj poklicala na policijo, tam ne bodo mignili s prstom, dokler ne mine vsaj štiriindvajset ur. Iskati ga bodo začeli šele v nedeljo, pa še to bolj površno. Če upoštevamo, da nihče od nas ostalih ne bo prijavljen kot pogrešan, bodo logično predvidevali, da se je fantu nekaj zgodilo na poti iz službe do doma. In smo spet na tem, da bomo morali počakati do ponedeljka.”

Glede na nastavke se za ujetnike *Dvigala* zgodba ne more končati drugače kot tragično; roman je namreč v vseh plasteh tako temeljito premišljen, da je že predvidljiv, podobno kot so predvidljivi posamezni odzivi peterice. V tem pa je kljub vsemu dosleden, tako pri karakterni kot dramaturški izpeljavi. Čeprav *Dvigalo* ni tako drzen in novatorski prvenec, kot letošnje literarno presenečenje *Psi brezčasja*, bi bilo škoda, če bi ostalo povsem neopaženo.